

TUUKKA TOMPERI

Filosofia, uskonto ja elämäntutkimustieto koulussa

– Keskustelu katsomusaineista

Suomalaiseen koulusanastoon on 1990-luvun alkupuolelta kuulunut omalaatuinen nimike ”katsomusaineet”. Se yhdistää uskonnonopetuksen eri muotoja ja elämäntutkimustietoa. Alun perin termillä viitattiin lukion tuntijakotyöryhmän mietinnössä (1992) uskonnon ja elämäntutkimustiedon lisäksi kahteen tuolloin esitettyyn uuteen oppiaineeseen, filosofiaan ja etiikkaan. Eduskunta vahvisti lukion oppiaineluetteloon näistä vain filosofian, josta tuli vuoden 1993 tuntijaossa ja vuoden 1994 lukion opetus suunnitelman perusteissa kaikille yhteinen aine yhdellä pakollisella ja kahdella (nykyään kolmella) syventävällä kurssilla.

Filosofianopetuksen asiantuntijat ovat sittemmin perustellusti korostaneet filosofian itsenäistä ja katsomusaineista erillistä luonnetta. Filosofian, elämäntutkimustiedon ja uskontojen oppiaineita yhdistää silti moni asia. Etiikan opettaminen on niistä ilmeisin, mutta yhtä lailla kaikissa niissä käsitellään maailmankuvan perusteita ja arviointia, esimerkiksi tieto- ja todellisuus- sekä ihminen ja luontokäsityksiä. Näillä minuuden ja maailmasuhteen suurissa kysymyksissä liikkuvilla oppiaineilla on erittäin painava kasvatuksellinen ja sivistyksellinen merkitys.

Parhaillaan on käynnissä noin kymmenen vuoden välein toteutettava perus- ja yleissivistävän koulutuksen uudistus¹. Sen osana peruskoulun uusi tuntijako vahvistettiin kesäkuussa 2012, ja opetus suunnitelmatyö on aloitettu. Muutokset tulevat voimaan vuodesta 2016 alkaen. Keskustelu lukion (ja ylioppilastutkimuksen) reformitarpeista on sekin jo noussut julkisuuteen, sillä OKM:n asettaman työryhmän on määrä julkistaa esitys lukion yleisistä tavoitteista ja tuntijaosta kuluvan vuoden joulukuun alkuun mennessä².

Peruskoulu-uudistus alkoi jo edellisen hallituksen aikana, mutta vuonna 2010 tehty tuntijako esitys kaatui laajaan erimielisyyteen³. Vastustusta – joskin myös tukea – saivat osakseen myös kaksi peruskouluun ehdotettua uutta oppiainetta, draama ja etiikka. Esitys olisi tuonut ensi kertaa pienen määrän (kaksi vuosiviikkotuntia) kaikille oppilaille yhteistä etiikan opetusta katsomusaineiden sisälle tai rinnalle.⁴ Tuntijakotyöryhmälle tehdystä monialaisesta asiantuntija-aloitteesta ehdotettiin lisäksi filosofiaa peruskouluun, mutta ehdotus ei päätenyt tuntijakomietintöön, joskin joitain kaikuja siitä saattoi kuulla mietinnön muotoiluissa ja etiikka-esityksessä⁵.

Nykyhallituksen toimeksiannosta valmisteltiin riippuvalla aikataululla toinen tuntijako esitys, josta uudet

oppiaineet oli jätetty pois. Uskonnon- ja elämäntutkimustiedon opetusta vähennettiin yhdellä vuosiviikkotunnilla aiemmasta⁶. Supistus on noin kymmenesosa oppiaineiden opetuksesta. Koulureformi aktivoi jälleen kerran debatin katsomusopetuksen suomalaisesta mallista ja sen vaihtoehtoista. Debatti on jatkunut peruskoulun tuntijaon vahvistamisen jälkeenkin.⁷

Katsomusaineekysymys herättää vahvoja tunteita, koska se koskettaa monien henkilökohtaisia vakaumuksia. Keskustelun kohdentamiseksi ja ylilyöntien välttämiseksi olisi kuitenkin hyvä muistaa, että tarkoitus on pohtia mielekkäintä tapaa järjestää julkisen koulun opetus. Kiihtykset eivät kohdistu – ainakaan niiden ei pitäisi kohdistua – ihmisten, perheiden ja yhteisöjen oikeuteen vapaasti ylläpitää vakaumuksiaan ja katsomuksiaan. Yksityisen ja julkisen siisti erottelu on kuitenkin juuri katsomusaineiden tapauksessa vaikeaa tai jopa mahdotonta.

Kiivaimpien kannanottojen taustalla saattaa olla epä-määräisiä mielikuvia, joista nykyinen koulutodellisuus on kaukana. Keskusteluhalukaille voikin antaa ensimmäiseksi ohjeeksi tutustua opetus suunnitelmiin, jotka ovat helposti verkosta saatavilla⁸. Niihin – ja mahdollisesti oppikirjoihin – perehtymällä saa paremman käsityksen siitä, mistä itse asiassa keskustelua käydään. Viileän akateemisella otteella teemaan on taannoin paneuduttu *Kasvatus & Aika* -verkkolehdestä ja *Teologia.fi*-portaalissa⁹. Niissä tutkijat taustoittavat uskonnon ja koulun suhdetta historiallisesti ja kulttuurisesti vertaillen, mutta enimmäkseen pidättäytyvät kannanotoista.

Seuraavilla sivuilla avautuvan *niin & näin* -lehden teemapaketin halusimme painottaa toisin. Pyysimme käytäntöihin pureutuvia mutta vahvasti perusteltuja puheenvuoroja, joissa kirjoittajat voivat esittää näkemyksensä siitä, miten opetus tulisi järjestää. Painopisteenä puheenvuoroissa on peruskoulu, koska se on koko ikäluokkaa yhdistävä oppivelvollisuuskoulu. Halusimme laajentaa keskustelun etiikan opettamiseen sekä elämäntutkimustiedon ja filosofian oppiaineisiin – joita muissa teemanumeroissa ei valitettavasti edes mainita. Suomessa keskustelu jää usein turhan suppeasti – *pro* tai *contra* – uskonnonopetuksen ympärille, vaikka toisiinsa kytkeytyvien aiheiden piiri on paljon laajempi.

Lähetimme kirjoituskutsuja sekä aiheesta julkisesti debatoineille että monille keskusteluissa entuudestaan esiintymättömille eri alojen yliopistotutkijoille. Kirjoittajiksi ryhtyi kuitenkin pääasiassa jo tutuiksi tulleet kom-

”Keskustelun soisi leviävän, jottei näin painavan aiheen puinti sulkeutuisi sisäpiireihin.”

mentaattoreita. Keskustelun soisi leviävän, jottei näin painavan aiheen puinti sulkeutuisi sisäpiireihin. Tämä toive – ja ongelma – ei kosketa ainoastaan tässä käsiteltyä tematiikkaa, sillä muutkin koulun uudistamiseen liittyvät kysymykset jäävät Suomessa liiaksi vain vakiintuneiden eturyhmien asiaksi.

Mikään kirjoituksista ei tietenkään edusta *niin & näin* -lehden kantaa. Artikkelit julkaistaan kirjoittajien nimien mukaisessa aakkosjärjestyksessä. Jokainen kirjoittaa omana itsenään eikä instituution tai organisaation nimissä. Jätimme kutsutuista pois katsomusaineiden viiteryhmiä lähimmät viralliset edustajat, kuten opettajajärjestöt ja Opetushallituksen tai ylioppilastutkintolautakunnan jäsenet sekä uskontokuntien auktoriteetit.

Puheenvuoroja pohjustaa katsaus opetuksen erilaisiin malleihin ja suomalaiseen nykytilanteeseen. Näkökulmapuheenvuorot alkavat sivulta 71. Toivotamme tervetulleiksi jatkopuheenvuorot, joita voidaan julkaista tulevien numeroiden lisäksi myös lehden verkkosivuilla (www.netn.fi). Kiitämme kirjoittajia kansalaisrohkeudesta, sillä Suomessa tähän keskusteluun osallistuville jaetaan usein enemmän moitetta kuin tunnustusta.

**Ks. lisää tietoa, lähteitä ja linkkejä verkosta:
www.netn.fi/katsomusaineet**

Viitteet

- OKM:n hankesivut:
* Perusopetuksen tuntijakouudistus: http://www.minedu.fi/OPM/Koulutus/koulutuspolitiikka/vireilla_koulutus/perusopetus/index.html
* Esi- ja perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden uudistus: <http://www.oph.fi/ops2016>
* Lukiokoulutuksen kehittäminen: <http://www.minedu.fi/OPM/Koulutus/koulutuspolitiikka/Hankkeet/lukiokoulutus/index.html>
- Työryhmästä ja sen jäsenistä ks. <http://www.minedu.fi/etusivu/arkisto/2013/1701/tyoryhmat.html?lang=fi>
- Sari Sarkomaan ministerikaudellaan vuonna 2009 käynnistämä ja Henna Virkkusen jatkama peruskoulu-uudistus kariutui edellisen hallituksen loppumetreillä. Viisitoistahenkisen tuntijakotyöryhmän mietintöön jätti eriyvän mielipiteensä peräti seitsemän

- ryhmän jäsentä, näiden joukossa kolmen puolueen (keskustan, SDP:n ja vihreiden) sekä EK:n ja OAJ:n edustajat. Kiistat koskivat etenkin uudistuksen taloudellisia vaikutuksia kunnille ja valtiolle, mutta tyytymättömyyttä herätti moni muukin asia sekä ryhmän toiminnassa että sen mietinnössä. Tuntijakoehdotuksen kaatumisen pääsyyksi voi silti arvella kokoomuksen ja keskustan keskinäistä hallituskiistaa ja jälkimmäisen tuntemusta altavastajaksi joutumisesta hallituksen muussakin koulutuspolitiikassa, mm. korkeakoulu-uudistuksessa.
- Mietinnön esitys etiikan oppiaineesta oli kuitenkin varsin varovainen, jopa epämääräinen: ”Suomalaisen yhteiskunnan muuttuessa aiempaa monikulttuurisemmaksi tarvitaan mahdollisuus katsomusaineiden rajat ylittävään eettisten peruskysymysten ja suomalaisen yhteiskunnan arvojen ja asenteiden tarkasteluun ja yhteiseen pohdintaan. Tarvitaan myös foorumi eri katsomusten eettisten lähtökohtien pohdintaan ja yhteisöllisiin keskusteluihin oppiainerajat ylittäen. Työryhmä esittää, että etiikkaa voidaan opettaa joko osana oman uskonnon tai elämäntutkimustiedon opetusryhmien opetusta tai kaikille katsomusryhmille yhteisesti.” (*Perusopetus 2020 – yleiset valtakunnalliset tavoitteet ja tuntijako*. OKM, 2010. Verkossa: http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2010/perusopetuksen_tuntijako.html)
 - Ks. verkossa aloitteen perustelut ja kannattajat: filoaloite.wordpress.com. Tuntijakotyöryhmä mainitsi aloitteen raportissaan ja korosti yleistavoitteenaan varsin filosofisesti perusopetussakin tuiki tärkeitä ”ajattelutaitoja”. Lopulta työryhmä esitti etiikkaa uudeksi aineeksi.
 - Uskonnon (ja 1985 alkaen elämäntutkimustiedon) vuosiviikkotuntien kehitys peruskoulun tuntijaoissa: 15 (1969), 13 (1985), 11 (1993), 11 (2001), 10 (2012).
 - Ks. esim. katsaus *niin & näin* 3/12, 107–109 (verkossa: <http://netn.fi/node/5202>). Vrt. myös esim. Laura Mäkelän kansikuva-juttu Kaksi näkemystä uskonnonopetuksesta (*Kotimaa* 24/i/13), jossa kahdeksaa perusväitettä katsomusopetuksesta perustelevat vastakkaisin tavoin Arto Kallioniemi ja Jyri Komulainen. Kainalotutustaan toimittaja Mäkelä toteaa, että samaan aikaan kun Kirkkohallitus kannattaa yksimielisesti nykymallia ”uskonnonopetuksen järjestämisestä ollaan kirkon sisällä montaa mieltä. Nykyisen oman uskonnon opetuksen puolustamisen tai vastustamisen linjat eivät kulje kristittyjen ja ateistien välillä, vaan keskustelua käyvät kirkkoon kuuluvat ja asiaan perehtyneet ihmiset.”
 - Opetushallituksen verkkosivuilla: http://www.oph.fi/koulutuksen_jarjestaminen/opetussuunnitelmien_ja_tutkintojen_perusteet/perusopetus
 - Kasvatus & Aika*: http://www.kasvatus-ja-aika.fi/site/?lan=1&page_id=428; *Teologia.fi*: <http://www.teologia.fi/teemat/3-teemat/753-vuoden-2012-teemat>